BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KASBIY IDENTITETINI RIVOJLANTIRISHDA REFLEKSIV YONDASHUVNING METODOLOGIK ASOSLARI

Ne’matova S.I.
Namangan viloyati pedagogik mahorat markazi, Pedagogika, psixologiya va amaliy fanlar metodikasi kafedrasi mudiri, PhD, dotsent

DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.24417519

Annotatsiya: Ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy identitetini rivojlantirish jarayonida refleksiv yondashuvning nazariy-metodologik asoslari va amaliy mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi kasbiy faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari, shaxsiy va kasbiy o‘zini o‘zi anglash jarayonlari, shuningdek, pedagogik refleksiyaning bo‘lajak mutaxassislar shakllanishidagi o‘rni yoritilgan. Maqolada kasbiy identitetni rivojlantirishga qaratilgan refleksiv texnologiyalar, keys-stadi, o‘z-o‘zini baholash va portfel (portfolio) usullaridan foydalanish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich ta’lim, kasbiy identitet, refleksiv yondashuv, pedagogik refleksiya, bo‘lajak o‘qituvchi, kasbiy rivojlanish, shaxsiy o‘zini o‘zi anglash.

Abstract: This article scientifically analyzes the theoretical-methodological foundations and practical mechanisms of a reflexive approach in the process of developing the professional identity of future primary education teachers. The specific features of the professional activity of a primary school teacher, the processes of personal and professional self-awareness, and the role of pedagogical reflection in the formation of future specialists are highlighted. The article develops scientific and methodological recommendations on the use of reflexive technologies, case studies, self-assessment, and portfolio methods aimed at developing professional identity.

Keywords: Primary education, professional identity, reflexive approach, pedagogical reflection, future teacher, professional development, personal self-awareness.

Zamonaviy uzluksiz ta’lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilariga qo‘yiladigan talablar tubdan o‘zgarib bormoqda. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi nafaqat bilim beruvchi, balki kichik yoshdagi o‘quvchining shaxsini shakllantiruvchi, uning ijtimoiy-psixologik moslashuvini ta'minlovchi va ilk dunyoqarashini belgilovchi asosiy subyekt hisoblanadi. Shu bois, oliy pedagogik ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy identitetini (o‘zini o‘zi kasbiy anglashini, o‘qituvchilik kasbiga daxldorlik hissini va kasbiy qadriyatlarini) rivojlantirish ta’lim sifati va samaradorligini ta'minlashning muhim sharti bo‘lib xizmat qiladi.

Kasbiy identitet tushunchasi shaxsning muayyan kasbiy hamjamiyatga mansubligini anglashi, o‘zini shu kasb vakili sifatida idrok etishi, kasbiy me'yorlar, qadriyatlar va xulq-atvor andozalarini o‘zlashtirishi hamda ichki motivatsiyasini ushbu yo‘nalishga yo‘naltirishi orqali namoyon bo‘ladi. Mazkur jarayonning muvaffaqiyati ko‘p jihatdan bo‘lajak o‘qituvchining refleksiv yondashuv asosida o‘z faoliyatini tahlil qilish, o‘zining kuchli va zaif tomonlarini tanqidiy baholay olish hamda kasbiy kamolotga intilish qobiliyatiga tayanadi.

Pedagogik psixologiya va pedagogika nazariyasida “identitet” tushunchasi dastlab E.Eriksonning[1] shaxs psixosotsial taraqqiyoti nazariyasidan kelib chiqqan holda o‘rganilgan bo‘lib, keyinchalik turli olimlar (E.F.Zeer[2], L.M.Mitina[3], N.A.Muslimov[4] va boshqalar) tomonidan kasbiy faoliyat nuqtai nazaridan boyitilgan. Kasbiy identitet shaxsning o‘z kasbiy yo‘lini tanlashi, kasbiy rollarni bajarishi va shu jarayonda o‘z “Men” konsepsiyasini rivojlantirishi bilan tavsiflanadi.

Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi kasbiy identitetining o‘ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Integrativlik: Bolalar psixologiyasi, pedagogika, metodika va maxsus fanlarni o‘qitish ko‘nikmalarining bir butun tizimga birlashishi.

Empatik yo‘naltirilganlik: Kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar bilan hissiy aloqa o‘rnatish, ularning ichki dunyosini tushuna olish qobiliyati.

Sotsial-pedagogik mas’uliyat: Jamiyat va ota-onalar oldida o‘quvchining ilk ta’lim bosqichidagi muvaffaqiyati uchun javobgarlikni his etish.

Refleksiv yondashuv esa shaxsning o‘z ongiga, faoliyatiga, ichki kechinmalariga va atrof-muhit bilan munosabatlariga tashqaridan nazar tashlash (refleksiya) jarayoniga asoslanadi. G.S.Suxobskaya, I.N.Semyonov, S.Yu.Stepanov[6] kabi tadqiqotchilar refleksiyani shaxsning o‘z faoliyatini anglash, tahlil qilish va qayta loyihalashtirish mexanizmi sifatida talqin qiladilar.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda refleksiv yondashuvni joriy etish ularga quyidagi imkoniyatlarni beradi:

1. O‘zining kasbiy xatti-harakatlari va qarorlarini ongli ravishda baholash;
2. Pedagogik faoliyatdagi stereotiplar va xatolarni o‘z vaqtida aniqlab, tuzatish kiritish;
3. Kasbiy o‘sish traektoriyasini mustaqil ravishda belgilash va o‘zini o‘zi rivojlantirish (self-development) ko‘nikmalarini shakllantirish[5].

Oliy ta’lim jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy identitetini refleksiv yondashuv asosida bosqichma-bosqich shakllantirish pedagogik tizimning samaradorligini ta'minlaydi. Ushbu jarayon quyidagi o‘zaro bog‘liq bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

I. Motivatsion-qadriyatli bosqich. Ushbu bosqichda talabalarda boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi kasbiga nisbatan ijobiy munosabat, qiziqish va kasbiy qadriyatlar tizimi shakllantiriladi. Refleksiv yondashuv bu yerda talabaning o‘z motivlarini tahlil qilishi (“Nima uchun men boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi bo‘lishni tanladim?”, “Mening kasbiy idealim qanday?”) orqali namoyon bo‘ladi. Pedagog-o‘qituvchilar maxsus treninglar va suhbatlar orqali talabalarning kasbiy o‘zini o‘zi belgilashiga ko‘maklashadilar.

II. Kognitiv-faoliyatli bosqich. Bu bosqichda bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy bilimlar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, boshlang‘ich sinf o‘quv fanlarini o‘qitish metodikalarini o‘zlashtiradilar. Refleksiya bu yerda nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lash vositasi bo‘lib xizmat qiladi. Talabalar pedagogik amaliyot davomida o‘z darslarini videokuzatuvlar, o‘z-o‘zini tahlil qilish varaqalari va hamkasblar (ustozlar) muhokamasi orqali tahlil qiladilar.

III. Refleksiv-ijodiy bosqich. Ushbu bosqich talabalarning kasbiy identiteti barqarorlashgan, o‘zining pedagogik uslubini izlayotgan va kasbiy faoliyatda ijodkorlik ko‘rsatayotgan davri hisoblanadi. Talaba o‘z faoliyatining natijalarini chuqur tahlil qilib, o‘quvchilarning o‘zlashtirishi va tarbiyalanganlik darajasiga ta'sirini baholay oladi. Bu bosqichda refleksiya professional o‘z-o‘zini takomillashtirishning doimiy ehtiyojiga aylanadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy identitetini rivojlantirishda quyidagi refleksiv texnologiyalar va metodlarni qo‘llash yuqori samaradorlik beradi:

Keys-stadi (Case study) va refleksiv tahlil: Ta’lim jarayonida boshlang‘ich sinf o‘qituvchisining amaliy faoliyatida yuzaga keladigan muammoli vaziyatlar (masalan, o‘quvchining darsni o‘zlashtirmasligi, sinfdagi intizomiy muammolar, ota-onalar bilan ziddiyatlar) muhokama qilinadi. Talabalar nafaqat yechim taklif qiladilar, balki o‘zlarining shunday vaziyatda qanday yo‘l tutishlarini va nima uchun aynan shunday qarorga kelganliklarini refleksiv tahlil qiladilar.

Pedagogik kundaliklar (Reflective Journals): Har bir talaba o‘quv mashg‘ulotlari yoki pedagogik amaliyot davomida o‘zining taassurotlari, yutuqlari, qiyinchiliklari va ularni bartakraf etish yo‘llari haqida kundalik yuritadi. Bu yozma refleksiya talabaning shaxsiy va kasbiy o‘sish dinamikasini kuzatish imkonini beradi.

Portfolio (Kasbiy rivojlanish portfeli): Talabaning o‘quv, ilmiy va amaliy yutuqlarini jamlab borish bilan birga, har bir qo‘shilgan materialga o‘zining shaxsiy munosabati va tanqidiy bahosini berishini talab qiladi. Portfolio bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy identiteti shakllanganligining ko‘rinadigan natijasidir.

O‘zaro dars tahlili va peer-coaching (hamkorlikdagi murabbiylik): Talabalar bir-birlarining darslarini kuzatib, konstruktiv tanqidiy fikr bildirishni va bildirilgan tanqidlarni to‘g‘ri qabul qilishni o‘rganadilar. Bu kasbiy muloqot madaniyatini va o‘z faoliyatiga tanqidiy nazar bilan qarash qobiliyatini rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kasbiy identitetini rivojlantirish uzluksiz pedagogik jarayonning eng muhim tarkibiy qismi bo‘lib, u refleksiv yondashuvsiz to‘laqonli amalga oshmaydi. Refleksiv mexanizmlar talabaga o‘zini o‘qituvchi sifatida anglash, kasbiy qadriyatlarni ichki ehtiyojga aylantirish va pedagogik faoliyatni doimiy ravishda takomillashtirib borish imkonini beradi. Oliy ta’lim muassasalarida ushbu yondashuvni o‘quv jarayoniga tizimli ravishda tatbiq etish yuqori malakali, raqobatbardosh va o‘z kasbiga sodiq boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashning kafolatidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Erikson, E. H. *Identity: Youth and Crisis*. New York: W. W. Norton & Company. (qayta nashr) 2012.
2. Zeer, E.F. *Psixologiya professionalnogo obrazovaniya*. Moskva: Izdatelstvo MPSI. 2008.
3. Mitina, L.M. *Psixologiya professionalnogo razvitiya uchitelya*. Moskva: Flinta: Nauka. 2004
4. Muslimov, N.A. *Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish va rivojlantirish*. Toshkent: Fan va texnologiya. 2016
5. Rogers, C.R., Schon, D.A. *Freedom to Learn for the 80s*. Columbus: Charles E. Merrill Publishing Company. 2003
6. Stepanov, S.Yu., Semyonov, I.N. *Psixologiya refleksii: problemi i issledovaniya*. Novosibirsk: Nauka. 2015.